

06 mei, 2006

MENSAPEN IN NOOD

MIJN EERBETOON AAN JANE GOODALL

*Als ik de wereld van 1934, mijn geboortjaar,
vergelijk met de tijd waarin mijn kleinkinderen geboren werden,
raak ik vervuld van een gevoel van schaamte
(Jane Goodall)*

Forest of the Amazon

W.H. Hudsons roman "Green Mansions" inspireerde Heitor Villa-Lobos tot het componeren van een groots symfonisch gedicht over het regenwoud van de Amazone. Het was één van zijn laatste werken, met onder meer prachtige aria's voor sopraan ("Love Song" , "Sentimental melody"). De muziek verhaalt de lotgevallen van het nog enig overblijvende vogel-meisje Rima, die met de dieren in hun eigen taal kon spreken. Zij wordt uiteindelijk slachtoffer van het platbranden van het woud. "Forest of the Amazon" is een scherpe aanklacht tegen de teloorgang van het regenwoud, waardoor zovele dieren omkomen en zovele diersoorten uitsterven. Rima symboliseert in dit gedicht de universele liefde.

Niet alleen het regenwoud van de Amazone is bedreigd, elk regenwoud staat er slecht voor. De Congo is de tweede grootste rivier in volume, en het omringende regenwoud ervan is het tweede grootste op aarde. Het omvat 18% van het ons resterende tropisch regenwoud. In elk van die wouden leven dieren, elk van die wouden is een habitat voor diersoorten.

De antropoloog Dr. Louis Leakey wou in dit Afrikaanse regenwoud en op Borneo informatie verzamelen over mensapen: de chimpansee, de gorilla, de oerang-oetang en de bonobo. Door hen te bestuderen in hun natuurlijke omgeving, wou hij meer te weten komen over de aard van de mens. De Leakey's hebben ondertussen van antropologie een familie-traditie gemaakt.

Als onderzoekers voor zijn opdracht koos hij bewust voor vrouwen. Hij hoopte dat ze op minder rivaliteit en weerstand zouden stoten tijdens contacten met de mensapen-gemeenschappen. Als onderzoekster voor de chimpansees vond hij Jane Goodall, die haar (mannelijke) collega's verbijsterde door de dieren die ze onderzocht, namen te geven, en geen nummers zoals proefdieren. Gorilla's waren het studie-object van Diane Fossey, die erin slaagde het wreed imago van de gorilla te wissen (en te vervangen door dat van een wrede mens), en die jammerlijk haar leven liet in haar poging om de berggorilla's te beschermen tegen stropers. Voor veldwerk buiten Afrika stuurde hij Biruté Galdikas die in de moeraswouden van Kalimantan in Borneo de oerang-oetang opvolgde. Zij trad in de voetsporen van Alfred Wallace, die als tijdverdrijf oerang-oetangs als een lieve lust uit de

bomen schoot, maar er toch ook enkele nuttige gegevens over optekende. Aan de bonobo is Leaky niet toegekomen, maar het werk van hun studie werd, of beter: wordt ter harte genomen door de Zoo, in Planckendael, en in het bijzonder door de jonge wetenschapster Ellen Van Krunkelsven.

De getuigenis van Jane Goodall

Jane Goodall is zonder twijfel een onvoorstelbare bron van inspiratie. Ze heeft het allemaal gezien, in ons vroeger Belgisch Congo, het menselijk leed, het dierenleed, en ze heeft erover geschreven. Als eerste citaat noteer ik volgende passage:

(Rick is een jongen die een verdrinkende chimpansee redde, en dat voorval kwam op TV)

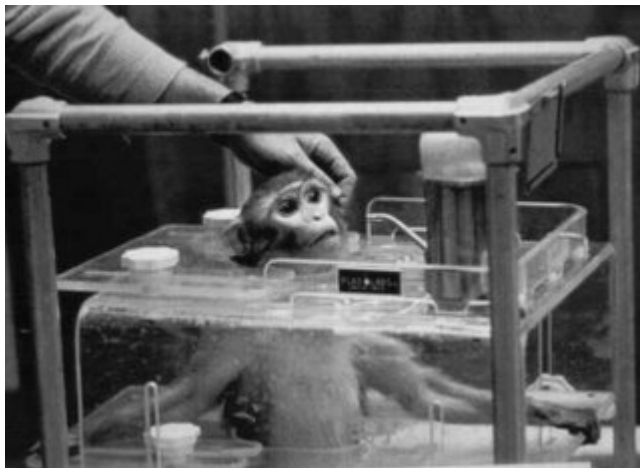
"De directeur van het JGI zag de opname en belde Rick. "Dat was heel moedig wat u hebt gedaan. Waarom deed u het?"

"Nou, weet u," zei Rick, "ik keek toevallig in zijn ogen en het was alsof ik in de ogen van een man keek. En wat ik in die ogen las, was: "is er dan niemand die me helpt?""

Ik heb die schreeuw om hulp zo vaak in de ogen van lijdende dieren gezien: bij een vastgeboden chimpanseewees die op een markt in Afrika te koop werd aangeboden, een volwassen mannetjesaap die me vanuit zijn steriele cel van 1,5 op 1,5 meter in een medisch onderzoekslaboratorium aankeek, een uitgemergelde en stervende hond die door zijn eigenaar op het strand van Dar es Salaam was achtergelaten, een olifant die met twee voeten aan een cementen vloer zat vastgeketend. Ik heb die blik gezien in de ogen van straatkinderen en bij de overlevenden na de "etnische zuiveringen" in Burundi. Overal om ons heen over de hele wereld, kijken levende wezens ons aan met een smeekbede in hun ogen, vragend om hulp.

Als we het aandurven om in die ogen te kijken, dan voelen we hun lijden in ons hart" (uit: "Want mens en dier hebben hetzelfde lot..." blz 192)

De zachtmoedige beschouwingen van Jane Goodall getuigen van grote bekommernis en diep mededogen. En vooral van het bewustzijn dat het welzijn van de natuur en het welzijn van de mens, geen tegengestelde, maar gelijklopende belangen zijn.

"En wat ik in die ogen las, was: "is er dan niemand die me helpt?""

(WLALW)

Mensapen of mensen?

Een artikel in het tijdschrift "EOS" van maart dit jaar (nr. 3/06, bladzijde 19) trok bijzonder mijn aandacht: "*Chimps moeten eigenlijk mensen worden*". Het DNA van de chimpansee, en ik veronderstel dus ook van de bonobo, staat dicht bij dat van de mens dan bij dat van andere apen. Tussen 1775 en 1816 werden mens en chimpansee samen ondergebracht bij het geslacht "Homo", en de wetenschappers in kwestie pleiten ervoor om dit opnieuw zo te doen. Interessant detail: de menstruatiecyclus van bonobo-vrouwtjes is zo gelijklopend met de menselijke, dat de onderzoeksters van bonobogroepen met hen synchroon menstrueren.

Van alle mensensoorten die geleefd hebben is alleen de "homo sapiens sapiens" overgebleven, en die vormt één soort. De idee dat er geen min of meer "recente" contacten geweest zijn met andere mensensoorten, werd onlangs nog op losse schroeven gezet door de ontdekking van de "homo floresiensis", een afstammeling van de "homo erectus" nog wel, waarvan de soortgenoten leefden voor één miljoen jaar, en die desondanks tot een 40000 jaar geleden op het eiland Flores zou geleefd hebben. In de mythen en legenden is die waarschijnlijk blijven voortleven, een samen-leven in hetzelfde habitat tussen beide mensensoorten is dus niet uitgesloten.

De idee dat we als "homo sapiens" eenzaam en alleen zijn, is misschien minder verantwoord dan we denken. Vraag is wel wat dit zou betekenen voor bijvoorbeeld de "mensenrechten", wanneer andere dieren als behorend tot het geslacht "Homo" worden omschreven. Ik kom hier verder op terug, met de vraag naar een zinnige benadering van dierenrechten.

Het is goed dat het collectief narcisme dat wij "menselijke beschaving" noemen, stilaan wordt ontmanteld: meer en meer blijkt dat vroegere mensen ook "modern" dachten ("niets nieuws onder de zon") met symbolen; meer en meer blijkt het verschil tussen mens en dier een onderscheid en geen tegenstelling (gevoelens bij dieren zien is geen of op zijn minst niet altijd "projectie").

Mensapen: slachtoffers van menselijk geweld

Zoals zo veel andere proefdieren zijn ook mensapen slachtoffer geworden van wetenschap en industrie. Nuttige, maar vooral nutteloze en wrede experimenten werden op hen uitgevoerd, waarvan de beschrijvingen en de foto's alleen walg kunnen oproepen. Ook de situatie in sommige kleinere dierentuinen is zorgwekkend.

(Foto's bushmeat.net)

De vrije geglobaliseerde markt en (burger)oorlog vernietigen door houtkap hun habitat, en drijven hopeloze mensen tot het versterken van de jacht op "bush-meat" of tot deelname aan illegale dierenhandel. Beide laatste bestaan immers niet om aan de behoeften van de plaatselijke bevolking te voldoen, maar omwille van een zoeken naar delicatessen en naar exclusiviteit bij (Westerse) snobs. Gorilla-vlees wordt gerookt en daarna verkocht op de markt. Eén van de belangrijkste stimulansen tot die handel zijn de firma's die wegen aanleggen.

Door de wegen zelf worden de wouden dieper bereikbaar en ontsloten. Maar bovendien nemen werknemers van die firma's actief deel aan de winstgevende handel van de "fijnproeverij": ze verschaffen de jagers munitie en wapens, en vervoeren hun prooien van het woud naar de markt. Deze handel in bush-meat is sterk verbonden met andere illegale handel. Ook de overbevissing door de Europese Unie van de Afrikaanse zeeën, zet Afrikanen ertoe aan meer te jagen op plaatselijk wild, zoals een artikel over Ghana illustreert.

Het algemeen resultaat is een toestand van verregaande mishandeling en uitroeiing, met het creëren van nog maar eens enkele bedreigde diersoorten erbij.

Chimpansees zijn nog met een 250000-tal, bonobo's en oerang-oetangs met 50000 en er kunnen slechts 700 levende gorilla's geteld worden, zodat de status van deze laatste voor het WWF "met uitsterven bedreigd" is. Een gevaar van een te kleine populatie is inteelt, en die zou reeds in de genen van de oerang-oetangs af te lezen zijn.

De vaststelling dat zovele diersoorten met uitsterven bedreigd zijn, of zelfs daadwerkelijk alleen nog in biologische naslagwerken te vinden zijn, als ze ooit al geregistreerd werden tenminste, is een soort indicator voor de algemene toestand van onze menselijke samenleving. Oorlog is wreed voor mens én dier. Zowel mens als dier worden slachtoffer van economische globalisering, burgeroorlog, wetteloosheid en corruptie, illegale handel.

De organisatie "TRAFFIC" zet zich in om de "bush meat- slachtpartijen" te stoppen. Zij ijvert voor natuurbescherming en voedselvoorziening. Ook "The bushmeat-project" zet zich in voor het beëindigen van deze wantoestanden. De foto's van Karl Ammann brengen een schrijnende getuigenis van de slachtpartijen. In Nederland is de stichting "AAP" actief. Ook de Verenigde Naties hebben de ernst van het probleem ingezien: GRASP (Great Ape Survival Project) is hun bijdrage.

Omgekeerd kan meer aandacht voor dierenwelzijn een aanzet zijn tot het scheppen van een meer menselijke en vredelievende samenleving. Respect voor dieren kan men zien als een maatstaf (tussen andere) voor een vredelievende samenleving.

In haar boeken legt Jane Goodall niet te veel nadruk op deze droevige leefomstandigheden. Veeleer spreekt ze over haar bevindingen, over het vermogen tot empathie en mededogen van de chimpansees. Ze heeft ervoor gekozen te willen inspireren.

Een mooie illustratie van deze emotionele vermogens vond ik in het boek van Dirk Draulans ("De mens van morgen") over het veldwerk in Congo van Ellen Van Krunkelsven:

"Ellens weerzien met de bonobo's na een jaar scheiding was ontroerend. De dieren bleken haar nog te kennen. Ze keken omlaag uit de toppen van hun bomen en zagen dat het goed was. Van blanke vrouwen met lange haren hadden ze niets te duchten - die gedroegen zich discreet en maakten geen lawaai."

Naar een zinnige verdediging van het welzijn van mensapen

Verschillende mensen zijn terecht en diep geraakt door de huidige bijna structurele mishandeling van dieren. Niet alle filosofische onderbouw van dierenrechten is echter even zinnig. Persoonlijk zie ik geen nut in de denkwijzen van "painism" , "speciesisme" , of "Animal Liberation" . Over pijn als filosofische fundering kan ik kort zijn: niet alles wat schadelijk is, doet pijn, en niet alles wat pijn doet, is schadelijk.

Naast pijn is een andere manier om dierenrechten te funderen argumenteren naar hun verwantschap met de mens, dieren beschouwen als "gedeeltelijk mens", om daaruit een uitbreiding van de mensenrechten af te leiden. De ethicus Peter Singer is bekend om dit standpunt. In een andere bijdrage heb ik daarover reeds mijn standpunt vermeld: je kan geen rechten van zwarten verdedigen met het argument dat ze een beetje of heel veel blank zijn. Wie dierenrechten verdedigt met het argument dat dieren ten dele menselijk zijn, legt geen fundering voor dierenrechten op zich, maar maakt alleen de menselijke soort een beetje groter. Seks met dieren stelt voor hen geen probleem, als het maar geen pijn doet.

"Animal Liberation" wil een bevrijdingsbeweging zijn voor dieren naar het voorbeeld van slaven- of vrouwenemancipatie. Mensapen zouden in geen geval in een kooi mogen zitten en het recht hebben op vrij rondlopen. Om het een beetje te overdrijven: de Animal Liberation wil van dieren huisdieren met stemrecht maken. Vrij rondlopende gorilla's in Brussel: veel wereldvreemder kan je het niet voorstellen.

Een belangrijk nadeel van deze funderingen voor dierenrechten is dat ze een zeker "wierdo" gehalte hebben, en dierenrechten daardoor herleiden tot een passie van freaks.

Persoonlijk ben ik voor principieel respect voor het andere in het anders zijn. Een gorilla hoeft voor mij niet ten dele menselijk te zijn, opdat ik het wreed zou vinden dat erop gejaagd wordt. **Dierenrechten zijn rechten van het onmondige**, dat is de kern van het onderwerp. Zij zullen zelf hun rechten nooit verdedigen in een rechtbank, het zal altijd een mens zijn die het voor hen opneemt.

De gorilla en de chimpansee zijn dan ook niet voorbestemd om vrij rond te lopen in Brussel, Antwerpen of New-York, maar wel in de regenwouden, in hun oorspronkelijk habitat. Voor mij is de heraanleg en de bescherming van het natuurlijk habitat in het algemeen de eerste stap in een evenwichtig dierenrechten-programma. Een onderscheid tussen principieel wilde diersoorten en huisdieren is daarom noodzakelijk. De rechten van de dieren die toevertrouwd zijn aan menselijke zorg, funderen we best in het menselijke gedrag en niet in dieren zelf. Wie een geit laat verhongeren is schuldig-nalatig. Wie een hond mishandelt, is excessief gewelddadig. Het is dit menselijk gedrag dat tot probleemgedrag kan benoemd worden, zodat er een opening komt naar begeleiding en bestraffing van de daders. We hebben dus goede wetten nodig die duidelijk omschrijven welke behandelingen van dieren niet kunnen. Maar dit

blijft de uitzondering op de regel , nl. op de regel dat dieren thuishoren in hun natuurlijk habitat, en dat we dit habitat moeten respecteren.

Wanneer we het welzijn van dieren in het algemeen en van mensapen in het bijzonder op die manier benaderen, dan merken we dat het menselijk probleemgedrag dat verantwoordelijk is voor de ellende van de dieren en de vernietiging in de natuur, hetzelfde is als hetgeen verantwoordelijk is voor menselijke ellende: de geglobaliseerde meedogenloze economie, fundamentalisme allerlei, machtsmisbruik, egoïsme, en gewoon menselijke beperktheid.

Jane Goodall's laatste boek heet: *"Want mens en dier hebben hetzelfde lot..."* . Ik denk inderdaad dat die invalshoek een fundering in de werkelijkheid kan uitbouwen naar algemene maatschappelijke acties.

Natuurbescherming, dierenrechten en menselijke emancipatie worden zo één grote en identieke ambitie. Welke zin heeft het om te streven naar een gelijke welvaart voor alle mensen, als die welvaart noodzakelijk milieuvernietiging en dierenmishandeling inhoudt? In zulk een samenleving zal immers ook de natuur van de mens een bedreigd en onderdrukt onderwerp zijn: wie de natuur vernietigt, vernietigt de menselijke natuur en de menselijke waardigheid. Streven naar meer menselijk welzijn, naar een verbetering van de menselijke levenskwaliteit, kan niet zonder streven naar milieubehoud en het respecteren van dierenrechten. **Natuurbescherming, dierenrechten en menselijke emancipatie** omvatten voor mij **de drie pijlers van duurzaamheid**.

Is vegetarisme een ethische imperatief?

Jane Goodall is Peter Singer niet ongunstig gezind:

"Ik was zelf ook vleeseter tot ik het boek "Animal Liberation" van Peter Singer las. Pas toen maakte ik voor het eerst kennis met de bio-industrie, de kistkalveren, de legbatterijen, enzovoort. Twintig jaar geleden ben ik vegetariër geworden en ik geloof dat ik mijn energie en goede gezondheid aan dat besluit te danken heb, dat enkel uit ethische overwegingen voortkwam."

Hoef je als oprecht dierenvriend echt vegetariër te zijn? Ik heb alle sympathie voor de vegetarische keuze. Ze is culinair noch sociaal gemakkelijk en getuigt van moed. Ik wil geen kritische opmerkingen maken over vegetarisme als dusdanig, wel over de voorstelling van vegetarisme als moreel dwingend, zoals dit gebeurt bij enkele Oosterse godsdiensten, of bij dierenrechtenorganisaties. Sommigen stereotyperen het onderwerp: wie vlees eet kan niet anders dan een gewelddadige-macho-paternalist zijn.

Ik zou graag enkele bedenkingen hierover met u delen.

Vegetarisme, het klinkt paradoxaal, hoeft niet diervriendelijk te zijn. Ik ken vegetariërs die de keuze gemaakt hebben juist uit afkeer voor dieren. Wie een ruim hok heeft met scharrelkippen, zal de vos moeten buiten houden. Bizons en olifanten die velden vertrappelen, kunnen ook onwelkome gasten zijn voor de vegetarische boer. De jacht die er mogelijk het gevolg van is, kan moeilijk diervriendelijk genoemd worden. Het Amazonewoud wordt niet alleen platgebrand omwille van weiden voor hamburgerkoeien, maar ook voor sojaplantages.

Als ik echt vegetarisme moreel imperatief zou vinden, zou ik niet meer weten wat ik de kat moet te eten geven, of wat de Zoo moet doen met hun roofdieren. Het zou dieronvriendelijk

zijn deze uitsluitend vleeseters met sojaproducten te voeden. Ook chimpansees eten af en toe vlees. Als de kat vlees mag eten, waarom ik dan niet?

In een breder kader kan vegetarisme zelfs onverdraagzaam worden, als de keuze gemotiveerd wordt door een drang naar zuiverheid. Wie denkt dat vegetariërs per definitie verdraagzaam en vredelievend zijn, zal in de realiteit moeten vaststellen dat dit een illusie is.

Ik vind vegetarisme, zoals Jane er voor koos, een mooie en verantwoorde keuze, maar desondanks geen noodzaak voor dierenvrienden en verdedigers van dierenrechten. Ook als "vleeseter" kan je dierenrechten verdedigen, omdat je wil dat het vlees dat je eet van goede kwaliteit is en afkomstig van goed behandelde dieren. Om de vergelijking te maken met eieren: wie een zeer terechte afkeer heeft voor legbatterijen, kan ijveren voor meer scharrelkippen, die hoeft daarom het ei geen vaarwel te zeggen.

Het belang van technologische vernieuwing.

Naast wettelijke kaders, is technologische vernieuwing daarom cruciaal in het ijveren naar meer respect voor de natuur en voor meer dierenrechten. Meer en betere technieken openen een deur op duurzame energievoorziening, betaalbare zuiveringsinstallaties, alternatieven voor dierproeven, efficiëntere bestrijding van illegale handel, betere voedselproductie, meer ontspannen werkomstandigheden wanneer de techniek wordt aangewend om de werknemers te ontlasten, niet om hun productiviteit te verhogen.

Technische innovatie hoeft niet aangewend te worden om een namaak-wereld te scheppen: het licht en de warmte van een open haard, de sfeer van kaarslicht, kunnen niet vervangen worden door een neon-spaarlamp.

Pioniers van duurzaamheid

Jane Goodall, Diane Fossey, Biruté Galdikas, en nog zovele anderen, zoals de Belgische Ellen Van Krunkelsven, hebben zich ingezet om door veldwerk de schrijnende toestand van de mensapen in de belangstelling te brengen en er een politieke agenda voor te creëren. Dat is zonder meer hun historische verdienste.

Jane Goodall heeft een aantal publicaties op haar naam staan, waarvan de centrale boodschap die van hoop is. Enkele citaten (uit: *"Reason for Hope"*, vertaald als *"Hoop voor de Toekomst"*, blz 223 ev):

"De vraag die me het meest wordt gesteld tijdens mijn reizen over de hele wereld, weerspiegelt de diepste angst van mensen: "Jane, denk je dat er nog hoop is?" Is er hoop voor de regenwouden van Afrika? Voor de chimpansees? Voor de mensen in Afrika? Is er hoop voor de aarde, onze prachtige aarde die we te gronde aan het richten zijn? Is er nog hoop voor ons en voor onze kleinkinderen?"

Soms is het moeilijk om optimistisch te blijven.

(...)

Ja, we zijn onze planeet aan het verwoesten. De wouden verdwijnen, erosie slaat toe, de grondwaterspiegel zakt, de woestijnen breiden zich uit. Hongersnoden, ziekten, armoede en onwetendheid zijn overal. Mensen zijn wreed, egoïstisch, jaloers, rancuneus en corrupt.

(...)

En toch heb ik, ondanks alles, hoop voor de toekomst - voor onze toekomst - maar alleen als we onze levensstijl veranderen, en wel zo snel mogelijk. Ik geloof niet dat we nog veel tijd

hebben. Wij, u en ik, moeten deze veranderingen aanbrengen."

Jane ziet vier redenen voor hoop: het menselijk brein, het herstellingsvermogen van de natuur, de energie en het enthousiasme van jonge mensen, en de ontembare menselijke geest. Daartoe startte ze het "Roots and Shoots" programma, om bij zo veel mogelijk jongeren, van de kleuterschool tot de universiteit, liefde voor de natuur te stimuleren.

"Het stimuleren van en kansen bieden aan jonge mensen en hun vooral hoop geven, is mijn contributie aan hun toekomst en daarmee aan de toekomst van de aarde."

De moed om te handelen

In haar laatste boek *"The ten Trusts: "What We Must Do to Care for the Animals We Love"*, vertaald als *"Want mens en dier hebben hetzelfde lot..."*, somt Jane tien aandachtspunten op waar de lezer inspiratie uit kan putten:

1. Wees blij om tot het dierenrijk te behoren;
2. Respecteer alles wat leeft;
3. Sta open voor dieren en probeer van ze te leren;
4. Breng onze kinderen liefde en respect voor de natuur bij;
5. Het leven op aarde moet goed beheerd worden;
6. Het behoud van de geluiden van de natuur;
7. Leer van de natuur zonder deze te vernietigen;
8. De moed om te handelen;
9. Steun de mensen die zich inzetten voor de dieren en de natuur;
10. Weet dat je niet alleen staat en leef met hoop.

Handelen is het centrale thema, handelen en de hoop niet opgeven. Jane ziet drie mogelijkheden:

"In de eerste plaats door het verspreiden van informatie, door deel te nemen aan vreedzame betogingen en door brieven te schrijven. In de tweede plaats kunnen we weigeren om producten te kopen van ondernemingen die schade toebrengen aan het milieu en we kunnen elke vorm van het exploiteren van dieren door de vermaaksindustrie afwijzen. In de derde - misschien wel de belangrijkste - plaats, kunnen we ons eigen leven inrichten op een manier waarmee we de omgeving zo min mogelijk belasten."

Niet wereldschokkend misschien, maar een duidelijk statement. We kunnen er Jane Goodall alleen maar dankbaar om zijn.